– valljuk be – váratlan lehetőségeket nyújtó „*rendszerváltás*”. A *Város és vidéke* kéziratának készítése során Erdei a TIT Múzeum utcai székházában tartott egy műhelybeszélgetést a könyv legfontosabb tanulságairól. Ott hangzott el a szerző részéről – emlékezetem szerint – a következő, számomra igen tanulságos gondolat: „*Szöged város vezetésit a kettősség jellemzi, egyfelől van egy dinamikus, progresszív gondolkodást gerjesztő réteg, másfelől pedig egy állóvízhöz ragaszkodó, abban magát jól érző vezetői réteg. A kettő annyira kioltja, közömbösíti egymást, hogy a városban gyakorlatilag nem történik sömmi.*” Ennek a gondolatnak ugyan később nem találtam nyomát a megjelent könyvben, de az elhangzottakat követő tapsvihar mutatta, hogy a zsúfolásig megtelt terem közönségének nagy része megértette az előadót. Ötven esztendővel ezelőtti halála óta sokszor gondolkodom azon, hogy ha nem távozik közülünk ilyen – a kortárs népi írókhoz képest – fiatalon, vajon hová csapódott volna, vagy minek az élére állt volna az 1980-as évek rendszerváltáshoz vezető politikai viharokban? Vajon a későbbiekben megtalálta volna a régi hangot, a régi őszinteséget?

Az 1960-as évek vége felé néhány hétvégén fiatal kollégáimmal együtt vendégei lehettünk Erdei Ferencéknek a Farkasréti temetőtől nyugatra eső, Irhás-árok fölött lévő hétvégi telkén, ahol „*közreműködhettünk*” kertjének felásásában. Busás fizetségként szellemi sziporkáiban, irodalmi és történelmi anekdotában részesülhettünk. És – nem utolsósorban – megismerhettük a nemsokára megjelenő *Néprajzi ínyesmesterség* című, játékosan megírt, de rendkívül tartalmas könyve néhány fogásának készítésmódját és zamatos ízeit. A nyársra húzott csirke forgatása vagy a dunai módra főzött halászlé bográcsának perdítése közben nagyapjáról, a régi „*makai*” emberekről, vagy éppen Veres Péter hadügyminisztersége idejéből mesélt érdekes, mindig tanulságos eseteket. Egy ízben pedig, ki tudja már honnan fűzve a szót, számomra nagyon emlékezetes mondatokat hallhattunk tőle: „*Egyre nehezebben tudok a gyermökeim szömibe nézni* – mondta gondterhelten –, *mikor fölidézzük az ötvenes évek történéseit és mögkérdik: Apa, te akkor hol voltál? Te akkor mit csináltál? Egyre nehezebb!*” Bizony, megfagyott körülöttünk a levegő. Talán még a faszénparázs füstje sem bodorodott néhány pillanatig…

És mi nem mertük megismételni a kérdést. Nem mertük megkérdezni a nagy, fekete, meggyötört arcú embertől: valóban, hol volt Erdei elvtárs azokban a nehéz években, napokban? Hol volt a test… és hol lehetett a lélek?

Halász Péter

Ötven éve hunyt el Trócsányi Zoltán

Magyar régiségek és furcsaságok címmel jelent meg 1924-ben Trócsányi Zoltán kötete, melyet később még öt követett. Rövid idő alatt nagyon népszerű lett, szerették olvasni, ajándékozni az emberek. Ki is volt ez a nagyszerű író, akit mára már kicsit elfeledtünk?

Trócsányi Zoltán (Sárospatak, 1886. december 25–Budapest, 1971. február 17.): nyelvész, irodalom- és könyvtörténész, műfordító, könyvtáros, a nyelvtudományok kandidátusa (1957) volt. Neve ma már sokak számára nem ismerős, talán e visszaemlékezés halálának 50. évfordulója alkalmából ráirányítja a figyelmet munkásságának értékeire, valamint felidézi a nagy múltú Trócsányi családnak Sárospatakhoz és a magyar könyvtörténethez kapcsolódó jeles képviselőit.

A Trócsányi fivérek: Zoltán, György és Dezső. Közös vonásuk, hogy valamennyien Sárospatakon születtek, és az irodalomtudomány valamely ágában tevékenykedtek. Családi hagyományként örökölték a könyvek szeretetét, a könyvgyűjtés szenvedélyét, hiszen édesapjuk nyomdász és könyvkereskedő volt. Sárospatakon, a Rákóczi utca 6. szám alatti épület utcai homlokzatán található emléktáblán ezt olvashatjuk: „*Ebben a házban működött Trócsányi Bertalan nyomdája és könyvkereskedése, mely Sárospatak közművelődésében jelentős szerepet játszott a XIX. század közepétől kezdődően.*"

Trócsányi Zoltán portréja a Budapest IX. kerület Kinizsi utca 35. sz. ház falán lévő emléktáblán, Gulácsy-Horváth Zsolt műve **(https://www.kozterkep.hu/11576/trocsanyi-zoltan)**

Az édesapa, Trócsányi Bertalan előbb nyomdász volt Nagyváradon, majd a Pesti Könyvnyomdánál, később a Sárospataki Református Kollégium könyvbizományosaként könyvkereskedői tevékenységet is folytatott. Nála rendelték a református nép- és középiskolák számára a tankönyveket az egész országban, sőt, Amerikába is szállított a kivándorolt kálvinista magyaroknak énekes- és imádságoskönyveket. 1896-ban – György fia születésének évében – meghalt. Az özvegy édesanya, Radácsi Julianna nehéz körülmények között nevelte fel nyolc gyermekét. Zoltán ekkor tízéves volt. Továbbra is ebben a „*könyves*" környezetben maradt, egyik bátyja vezette tovább az üzletet.

A sárospataki „Gólyavár", ebben a házban működött Trócsányi Bertalan nyomdája **(Gombos Levente felvétele)**

A gimnáziumot szülővárosában, Sárospatakon, a tudományegyetemet Eötvös-kollégistaként Budapesten végezte el. Vonzotta a nyelvészet, több munkájában foglalkozott nyelvtörténeti emlékeinkkel. Kitűnő nyelvtehetséggel rendelkezett, így könnyen tanulta meg a latin, az angol, a finn, a francia, a német, az orosz és a spanyol nyelveket. 1906-ban belépett a Magyar Nyelvtudományi Társaságba. Itt hamar nagy segítségére lett Szily Kálmán elnöknek. Egyetemi disszertációja is nyelv- és könyvtártörténeti tárgyú volt (*A XVI. századbeli nyomtatványok e-jelölése*), mellyel a Tudományos Akadémia *Sámuel Körber-díját* nyerte el. 1908-ban avatták bölcsészdoktorrá.

Az egyetem elvégzése után, 1908–1913 között az Akadémiai Könyvtár könyvtárosi tisztét látta el. Az egyetemi évek emlékére, hivatali munkája mellett, 1910-ben készítette el értékes publikációját, egy vogul szójegyzéket. 1913–1921-ig az Akadémia főtitkári irodáját vezette. 1921-től újságírással foglalkozott és Király Györggyel együtt a *Kétnyelvű Klasszikus*

Emléktábla Trócsányi Bertalan egykori nyomdájának falán
(Gombos Levente felvétele)

Könyvtár sorozat szerkesztője volt. 1925–1928 között az általa alapított Magyarság Könyvterjesztő Vállalat igazgatójaként tevékenykedett, majd 1928–1933-ig az *Új Barázda* című napilap főszerkesztője volt.

1935-ben az Országos Széchényi Könyvtár főkönyvtárosává nevezték ki. A könyvtári feladatok közül legjobban az olvasókkal való foglalkozást kedvelte. 1937-ben átvette a *Magyar Könyvszemle* szerkesztését, s ezt a lapot igyekezett minél érdekesebbé, változatosabbá tenni. A szigorúan tudományos-történeti tanulmányok mellett a folyóiratban helyet adott közérdekű könyvtári kérdéseknek is. Mint újságíró, felhívta a figyelmet a Széchényi Könyvtár muzeális hivatására, valamint arra, hogy az intézménynek minden nyomdaterméket gondosan meg kell őriznie, még abban az esetben is, ha annak nincs tudományos értéke. Munkatársait arra biztatta, hogy tanulmányozzák a különféle árverési és egyéb katalógusokat, ily módon a ritkaságok áráról is folyamatosan tájékozódhatnak. A használattól pusztuló, töredező régi újságok megvédése érdekében mikrofilmmásolatok készítését szorgalmazta.

1939-ben a budapesti egyetem bölcsészkarán a magyar könyvtörténet magántanára, majd rendkívüli tanára lett és egészen 1950-ig, nyugdíjba vonulásáig az orosz nyelv és irodalom tanszéken tanított. A magyar gimnáziumok első orosz szakos tanárai az ő jegyzeteiből ismerték meg a legújabb szovjet irodalomkutatás eredményeit. Műfordításaival lehetővé tette az orosz irodalom mélyebb megismerését. Elsőként állított össze Dosztojevszkij-monográfiát. Páratlan nyelvtehetségének köszönhetően sokat fordított nemcsak oroszból, hanem németből (E. T. A. Hoffmann, G. Keller), franciából (Maupassant) és finnből (novellák). Rendszeresen ismertette a finn irodalmat, könyvet írt a szibériai tundrák nomádjairól (*Észak nomádjai*, 1934).

Elbeszéléseket is írt, melyek gyakran írói álnéven adott ki. Legismertebb műve, melyet archaizáló nyelven írt és Zoltán deák álnévvel adott ki: *Az ördög meg a leányzó* (Budapest, 1921). Fáradhatatlanul olvasta, böngészte a régi folyóiratokat és könyveket. Jó érzékkel fedezte fel az érdekességeket, furcsaságokat. Ilyen tárgyú könyv-, irodalom- és művészettörténeti kisebb cikkeinek, rádióelőadásainak a száma több százra tehető. Ennek az érdeklődésnek köszönhetőek történelmi könyvei, a *Magyar régiségek és furcsaságok* hat kötete (1924–28), *A magyar falu* három kötete (1933), a *Kirándulás a magyar multba* (1937), *A történelem árnyékában* (1936) és a *Régi világ, furcsa világ* (1958) című művei. Ezeket ismerte Trócsányi munkái közül legjobban a nagyközönség.

Rendkívül sokoldalú, minden iránt érdeklődő ember volt. Sok jó barát vette körül, köztük szellemi életünk olyan kiválósága is, mint Kodály Zoltán. 1950-től, nyugdíjba vonulása után teljesen visszavonultan élt. Ferencvárosi lakásának udvarra néző szerény szobájában, kedves könyvei között mindennap legalább 2–3 órát dolgozott. A tollat nem szerette, ceruzával írt. Alig publikált valamit, noha szellemileg teljesen friss maradt egészen haláláig, mely 1971. február 17-én következett be. Kéziratos hagyatékát a Széchényi Könyvtár kézirattára őrzi.

Testvére, György (Sárospatak, 1896–Budapest, 1973) a sárospataki gimnáziumi évek után a budapesti tudományegyetem jogi karán végzett. Az első világháború idején a keleti fronton harcolt, ahol négy évre hadifogságba került. Ezt az időt használta fel orosz nyelvtudása tökéletesítésére. 1922-ben doktorált, s ösztöndíjasként Párizsban és Berlinben tanult tovább. Társadalomtudományi és könyvtárügyi tanulmányokat írt. 1921-től az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, 1945-től főigazgatója volt. 1949-ben nyugdíjazták, ezután számos szépirodalmi és irodalomtörténeti munkát fordított oroszból.

A harmadik Trócsányi fivér, Dezső (Sárospatak, 1889–Pápa, 1962) Sárospatakon végezte el a református teológiát, majd a kolozsvári egyetem bölcsészeti karán szerzett tanári és bölcsészdoktori oklevelet. Hazai tanulmányai végeztével Németországban volt ösztöndíjas. 1929–1951 között a pápai református teológián a filozófia és teológia tanára, 1951-től 1962 nyaráig a Dunántúli egyházkerület levéltárosa volt. Több középiskolai magyar nyelvtankönyvet, filozófiai és nyelvészeti műveket is írt. Folyóiratokban számos tanulmánya jelent meg.

A következő nemzedék képviselője, Dezső fia: Trócsányi Zsolt (Pápa, 1926–Budapest, 1987) tanulmányait az Eötvös Kollégium tagjaként 1949-ben végezte el a budapesti tudományegyetem történelem, latin és levéltár szakán. 1956-ban lett a történelemtudomány kandidátusa. Fő kutatási területe Erdély XVI–XIX. századi története volt. 1949-től az Országos Levéltár munkatársa, 1969-től főlevéltárosa volt egészen 1986-ig, nyugalomba vonulásáig. Legismertebb írása, mely a népszerű *Labirintus* sorozat részeként jelent meg: *Wesselényi Miklós hűtlenségi pere* (Bp., 1986).

A Trócsányi fivérek jelentős és maradandó alkotásokkal járultak hozzá, hogy nevük az utókor számára fennmaradjon. A *Magyar régiségek és furcsaságok* utószavában Lukácsy Sándor így emlékezett Trócsányi Zoltánra: „*Olykor kaján, olykor groteszk, de mindenkor vidám történetet adott át olvasóinak. Azáltal őrzött meg és adott tovább értékeket, hogy mosolyogva tanított meg mosolyogni.*"

Vitányi Ildikó

Irodalom. *Dezsényi Béla*: Trócsányi Zoltán nyolcvan éves. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1965–1966. Budapest, 1967. 16–18.; Magyar életrajzi lexikon. II. Szerk.: *Kenyeres Ágnes*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 913.; Magyar életrajzi lexikon. III. Szerk.: *Kenyeres Ágnes*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 797–798.; *Trócsányi Zoltán*: Magyar régiségek és furcsaságok. Az 1924-ben Budapesten, a Dante Kiadónál megjelent mű reprintje. Helikon, Budapest, 1987. Lukácsy Sándor utószavával.

FELHÍVÁS

Honismereti Bibliográfia. Kedves Olvasóink! *Honismereti Bibliográfia* rovatunk tartalmának gazdagítása érdekében javasoljuk és kérjük, hogy ha tudomásuk van arra érdemes és másoknak is jó szívvel ajánlott honismereti témájú kiadványról, szíveskedjenek címleírását a rovatunkban szokásos formában az összeállító címére (tatrosmente@gmail.com) elküldeni! Ha a kiadvány címe nem egyértelmű, kívánatos egy értelmező mondat, ha a tanulmánygyűjteményről van szó, kérjük az egyes írások szerzőinek és címeinek tételes felsorolását. Hálás köszönettel: *Halász Péter*